"Education for knowledge, science and culture" –Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Vivekanand College, Kolhapur (Autonomous)

Department of Political Science

Teacher – Asst. Prof. Ajay P. Patil

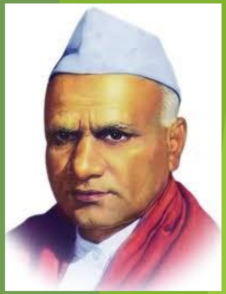

B.A. Part I

Introduction to Political Science

Module 3 - Basic Concepts

1) **Liberty** - Meaning and Definitions, Types, Negative and Positive Liberty
2) **Equality** - Meaning and Definitions, Types, Relation between Liberty and Equality

Liberty / स्वातंत्र्य

- अर्थ:-
- स्वातंत्र्य या शब्दाला इंग्रजीत Liberty आणि Freedom असे दोन शब्द असलेले दिसतात.
- Liberty हा शब्द व्यक्तीच्या स्वातंत्र्याच्या संदर्भात वापरला जातो. उदा – राजकीय स्वातंत्र्य, धार्मिक स्वातंत्र्य, भाषण स्वातंत्र्य इ.
- Freedom हा शब्द राज्याच्या स्वातंत्र्याच्या संदर्भात वापरला जातो.

- उदा – रशियन क्रांती नंतर सोव्हिएत रशियाला, फ्रेंच क्रांती नंतर फ्रान्स ला स्वातंत्र्य प्राप्त झाले.
- राष्ट्रीय आंदोलनानंतर १५ ऑगस्ट १९४७ साली भारत स्वतंत्र झाला.
- Liberty हा इंग्लिश शब्द, Liber या लॅटिन शब्दापासून निर्माण झाला. लिबर म्हणजे स्वतंत्र किंवा बंधनांचा अभाव होय.
- व्याख्या :-
- 'स्वातंत्र्य म्हणजे बंधनांचा अभाव' – हॉब्ज
- 'स्वातंत्र्य म्हणजे सर्व प्रकारच्या बंधनांचा अभाव नाही, तर अनुचित बंधनाऐवजी उचित बंधनाची व्यवस्था होय.' – मॅकेनी
- 'स्वातंत्र्य म्हणजे व्यक्तीला स्वतःच्या इच्छेनुसार वागण्याची संधी देणे परंतु तिचे इतरांच्या अधिकारावर आक्रमण होणार नाही अशी बंधने तिच्यावर लादणे होय.'- हर्बर्ट स्पेन्सर

स्वातंत्र्याचे प्रकार :-

- १) नैसर्गिक स्वातंत्र्य / Natural Liberty -
- २) नागरी स्वातंत्र्य / Civil Liberty
- ३) राजकीय स्वातंत्र्य / Political Liberty
- ४) आर्थिक स्वातंत्र्य / Economic Liberty
- ५) राष्ट्रीय स्वातंत्र्य / National Liberty

- नकारात्मक स्वातंत्र्य - म्हणजे व्यक्तीच्या कार्यावर कोणत्याही प्रकारचे बंधन नसावे.
- अविवेकी बंधनाचा अभाव म्हणजेच नकारात्मक स्वातंत्र्य. अश्या स्वातंत्र्यावर विवेकी नीतीचे बंधन असते.
- (हर्बर्ट स्पेन्सर, जे. एस. मिल, बेंथम)

- सकारात्मक स्वातंत्र्य - म्हणजे व्यक्तीला आपला सर्वांगीण विकास करून घेण्याची संधी व वातावरण उपलब्ध करून देणे होय.
- व्यक्तीच्या हिताच्या दृष्टीने, विकासाच्या दृष्टीने तिच्यावर कमीत कमी बंधने लादणे; परंतु इतरांच्या हिताचा आणि विकासाचा विचार करून तिच्यावर काही बंधने लादणे आवश्यक असते.
- (टी. एच. ग्रीन, कांट, लास्की, मॅक आयव्हर, बार्कर)

Equality / समता

- 'समता' म्हणजे मानवनिर्मित विषमता नष्ट करणे होय.

- 'स्वातंत्र्य, समता व बंधुता' फ्रेंच राज्यक्रांती १७८९
- सर्व लोक सामान आहेत - अमेरिकेची राज्यघटना
- भारतीय राज्यघटनेच्या सरनाम्यात 'समता' या तत्वाचा पुरस्कार केलेला आहे.

समतेचे प्रकार :-

- १) नागरी समता / Civil Equality
- २) राजकीय समता / Political Equality
- ३) सामाजिक समता / Social Equality
- ४) नैसर्गिक समता / Natural Equality
- ५) आर्थिक समता / Economic Equality

स्वातंत्र्य आणि समता
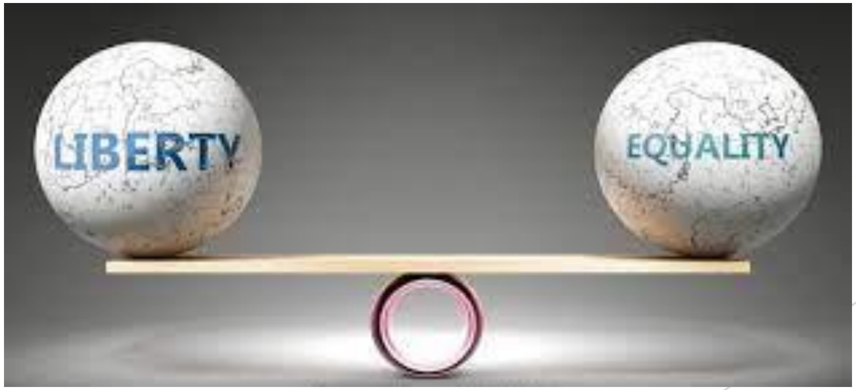
- व्यक्तिस्वातंत्र्य आणि समता या गोष्टी परस्परांना पूरक आणि पोषक आहेत.
- स्वातंत्र्यामुळे समता प्रस्तापित होते तर समता प्रस्थापित झाल्यामुळे व्यक्तीला स्वातंत्र्य उपभोगता येते.
- समता आणि स्वातंत्र्य या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत.